

ku p.n.e. odwołano się do kredytu, zobowiązując się do uregulowania zaległego żołdu armii hiszpańskiej dopiero po ustaniu zagrożenia zewnętrznego³³.

Ogromny wysiłek militarny i długotrwały brak sukcesów w trakcie działań wojennych wyczerpały zasoby Rzymu tak dalece, iż w obliczu przymusowej sytuacji koniecznością stało się obniżenie standardu emitowanych jednostek monetarnych³⁴. Po wkroczeniu Hannibala do Italii, zaopatrzenie w etruski brąz uległo znacznemu pogorszeniu, ograniczając w ten sposób ilość metalu dostarczanego do państwowych mennic³⁵. Pliniusz i Festus łączą zmiany stopy menniczej z ustawicznym obniżaniem się dochodów państwa. Festus stwierdza wprost, iż to długi wojenne zmusiły Rzym do postępującego psucia pieniądza³⁶. Jednakże począwszy od 212 roku p.n.e. metale monetarne ponownie zaczynają napływać w większych ilościach do skarbu państwa; od zdobycia Syrakuz aż po 206 rok p.n.e. wartość zdobyczy wojennych w postaci czy to kontrybucji, czy łupów wojennych wyraźnie wzrasta z roku na rok³⁷.

Trudno jednak twierdzić jakoby dochody te mogły w istotny sposób wpłynąć na sytuację finansową państwa skoro w 210 roku p.n.e. zezwolono Triumwiri Mensarii na pokrycie bieżących jego potrzeb z zasobów metali będących w posiadaniu prywatnych obywateli³⁸. Ustanowiono przy tym, iż nikt nie mógł posiadać w domu więcej aniżeli po jednym złotym pierścieniu dla siebie, żony i dzieci oraz po jednej uncji złota w biżuterii. Odnośnie srebra ustawa zezwalała na posiadanie jednej libry z wyłączeniem urzędników kurulnych, którym przysługiwało w dalszym ciągu prawo dysponowania srebrnymi uprzężami konnymi. W przypadku miedzi dozwolonym było posiadanie kruszcu ilości nie przekraczającej 5000 asów. Wszelkie ilości złota, srebra i miedzi przewyższające ustalone normy stanu posiadania miały się znaleźć w kasie państwowej.

Liwiusz określa zbiórkę mianem *voluntaria conlatio*; podobnie ujmują Waleriusz

³³ Liv. XXIII 48,4–8.

³⁴ Zob. R. Thomsen, *ERC II*, s. 308; id., *From libral „aes grave” to uncial „aes” reduction*, W: *Les dévaluations...*, s. 10; M.H. Crawford, *RRC I*, s. 13, 28, 30, 32, 35, 41, II, s. 596; A. Kunisz, *Druga wojna...*, s. 206 n.; P. Marchetti, *op. cit.*, s. 325 n.

³⁵ ESAR I 54: „Since silver was in use at the time, copper hardly have been the standard metal. The reduction was probably due to increase of value because of scarcity. Few will admit that the reduction was so late”. Zob. również C. Nicolet, *À Rome pendant...*, s. 419 n.

³⁶ Festus 87 L: *Bello Punico populus Romanus, pressus aere alieno, ex singulis assibus libaritis senos fecit, qui tantundem ut illi valeret*. Zob. również ESAR I 80–81; M.H. Crawford, *RRC I*, s. 33, II, s. 635, 640. Por. W. Ridgeway, *How far could the Greeks determine the fineness of gold and silver coins*, NC 3 ser., XV, 1895, s. 104 n.

³⁷ Liv. XXV 31,8–11 (Syrakuzy – 212 rok p.n.e.); Liv. XXVI 14,8–9 (Capua – 211 rok: 2070 funtów złota, 31 200 funtów srebra); Polib. X 19, Plut. Fab. 22, Liv. XXVII 16–17 (Tarent – 209 rok: 83 000 funtów złota); Liv. XXVII 49,6, XXXVIII 9,17, Polib. XI 3 (Metaurus – 207 rok: 3 000 000 sesterców, 80 000 funtów miedzi, według Polibiusza ponad 30 talentów srebra); Liv. XXVIII 38,5 Hiszpania – 206 rok: 14 342 funty srebra i duża ilość bitej monety). Bliżej zob. ESAR I, s. 76 n., 81 n.; P. Marchetti, *op. cit.*, s. 259, 272 n.

³⁸ Liv. XXVI 35,6; Val. Max. V 6,8; Florus I 22, 23; Festus s.v. *Tributorum conlationem*. Zob. również M.H. Crawford, *RRC I*, s. 32 n.